

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Բիւմարկի արձանի բացումը Բերլինում.—Անձնատրուիթեան դերը պատմութեան մէջ.—Գերմանիայի միութիւնը.—Վերկաթի և արեան» քաղաքականութիւն.—Բիւմարկի ներքին քաղաքականութիւնը.—Բանկային կրօններ.—Հիմնարկամտութիւն կամ գրինդերութիւն:

Բերլինում մեծ հանդէսով յունիսի 16-ին բացուեց Բիւմարկի գոտղ և վիթխարի արձանը, որի վրայ գրուած է. «Առաջին կանցլէրին—գերմանական ազգը»:

Բիւմարկի մէջ մենք տեսնում ենք անձի, անհատի կատարած դերը պատմութեան և առհասարակ մարդկային հասարակութիւններին զարգացման մէջ: Անկասկած Բիւմարկը ինքը չը ստեղծեց այն պայմանները, որոնցից նա տաղանդ ունեցաւ աջող կերպով օգտուել՝ պատմականապէս հասունացած որոշ ծրագիրներ իրագործելու համար. սակայն նրա անհատական յատկութիւններից, նրա մտաւոր և հոգեկան կարողութիւնից էր կախուած այս կամ այն քայլը անել, այս կամ այն կօմբինացիան կամ գործունէութեան ամբողջ ծրագիր ստեղծելը:

Քաղաքականութեան մէջ նա շահը, դրական գործը միշտ գերադասում էր «վերացական» բարոյականութիւնից: Մտքի կարողի հետ նա միացնում էր վագրի խստասրտութիւն: Իր դրած նպատակին հասնելու համար ամեն միջոց լաւ էր համարում, միայն թէ այդ միջոցները նրան հասցնէին կէտ նպատակին, միայն թէ իրականանար նրա Գերմանական կայսրութիւն ստեղծելու տենչը: Գերմանիայի միութիւնը՝ գերմանացի բանաստեղծների և մտածողների ցնորքն էր, ժողովրդի անորոշ ցանկութիւնը, և Բիւմարկը այն անձնատրուիթեան էր, որ կարողացաւ իրականացնել այդ ազգային գաղափարները, սակայն ոչ «գեղեցիկ ճառերով, այլ երկաթով և արիւնով»:

«Վերկաթի» կանցլէրը ունէր տաղանդ բմբռնելու իր ժամանակուայ քաղաքական երեւոյթների բնական ընթացքը, նա հանձարեղ կերպով կարողացաւ օգտուել հանգամանքներից և որոշ

ուղղութիւն տալ այն նաւին, որի ղեկավարութիւնը ճակատադիրը նրա ձեռքն էր յանձնել: Բիսմարկը նմանում էր մի հանճարեղ շահ-մատիստի: Արտաքին և ներքին քաղաքական հանգամանքները մի շահմատային տախտակ էր, օտար պետութիւնները և Գերմանական Դաշնակցութեան անդամ-իշխանութիւնները—հակառակորդի շահմտային ֆիզուրներ (քարեր) էին, իսկ Պրուսիան իր ղինուորական զօրութեամբ նրա սեփական քարերն էին: Եւ ահա քայլ առ քայլ նա դիպլոմատիկական խաղեր էր անում որոշ ծրագրով, մինչև որ յաղթեց հակառակորդներին և Գերմանիայի քաղաքական միութիւնը իրագործեց: Գութ, մարդասիրութիւն և արդարութիւնը միայն նրա կոշտ արհամարհանքին էին արժանանում: Թո՛ղ Գերմանիան լինի հզօր, անկախ, թէկուզ դրա համար հարկաւոր լինի ոչընչացնել, ջնջել աշխարհի երեսից բոլոր մանր-մունր ազգութիւնները, թէկուզ դրա համար հարկաւոր լինի ջարթել անմեղ Իսնիային, թափել արիւնակից Աւստրիայի արիւնը, զոհել լեհ-հաստանը՝ չահելու համար Ռուսաստանի բարեկամութիւնը, թէկուզ դրա համար հարկաւոր լինէր խորամանկութեամբ նախ հիպնոզի ենթարկել, քնացնել Փրանսիան, և ապա յարմար վայրկեանում յարձակուել նրա վրայ և գետին տապալել: Այդ է նրա բռնած ընթացքը արտաքին քաղաքականութեան մէջ: Իսկ ներքին կեանքում նա միշտ յետադիմական կուսակցութեան կողմն է եղել, սակայն դարձեալ իմացել է ժամանակին այս կամ այն գիշումները անել, եթէ այդ անհրաժեշտ է եղել միապետական սկզբունքը աւելի ամրացնելու համար: Ներքին կեանքի մէջ ևս նա չը գիտէր «սանտիմենտալ» գաղափարներ: Ճիշտ է, նա մօտեցաւ գերմանական ազգային-սօցիալիստ Լասսալի հետ և տուաւ Գերմանիային ընդհանուր ընտրողական սկզբունք, մտցրեց չորրորդ դասակարգի (բանուորների) զրութիւնը նիւթապէս բարւոքող մի քանի օրէնքներ, բայց այդ պետական կոչուած սօցիալիզմը նրան հարկաւոր էր՝ միապետութիւնը աւելի ժողովրդական դարձնելու համար: Նա չէր կարծում, որ չորրորդ դասակարգի ձգտումների մէջ կան նաև քաղաքական նպատակներ. իսկ երբ եօթանասնական թուականներին նա համոզուեց, որ սօցիալ-դէմօկրատները ունեն նաև քաղաքական որոշ պահանջներ—սկսեց հալածել, ճնշել այդ կուսակցութիւնը:

«Երկաթի» կանցլէրի բոլոր բացասական կողմերը ժամանակը մոռացնել տուեց և գերմանական ազգի ահագին մեծամասնութիւնը իր երախտապարտութիւնը յայտնեց այն մեծ պատմական դերի համար, որ Բիսմարկը կատարեց գերմանա-

կան կայսրութիւնը ստեղծելու գործում: Երբ Գերմանիայի ներքին կեանքից վերացուեցան մանր-մուշի իշխանները, հերցոգները և թագաւորների երկպառակութիւնները, քաղաքական միութեան մէջ գերմանացին ստացաւ յազուրդ իր ազգայնական ձգտումներին և իբրև անկախ մի ազգ իր ոյժը դարձրեց ներքին հասարակական կարգերի բարւոյն վրայ:

Այդ ներքին կեանքի կարգերը թէև այժմ էլ դեռ շատ հեռու են իդէալական լինելուց, բայց այնու ամենայնիւ նրանք օրինակելի են շատ կողմերով, նոյն իսկ հանրապետական Ֆրանսիայի համար: Միապետական Գերմանիան ահա 20 տարի է, օրինակ, որ մտցրել է աշխատանքի հաշմանդամների ապահովագրութիւնը, բանուորական կենսաթոշակներ և այլն, մինչդեռ հանրապետական Ֆրանսիայում դեռ տաք վիճաբանութեան առարկայ է Վալդէկ-Րուսսօյի առաջարկած օրինագիծը բանուորական կենսաթոշակի վերաբերեալ:

Միև կողմից ճշտապահ և օրինապահ գերմանացին ևս իր բօրսային, բանկային և ակցիօներական գործերում գտնուում է դեռ այն դրութեան մէջ, որ Խարկովի բանկային հերոսները կարող են միխթարուել, որ միայն իրանք չեն խուզում միամիտ ոչխարներին... Դրէզդէնի և Լէյպցիգի բանկային «կրախը», որ հետևանք էր ակցիօներական կազմակերպութեան ներկայ կարգերին, միայն կարող է դառնալ մի նոր ապացոյց մայիսեան համարում մեր ասածներին (Ներք. Տես.): Կապիտալը ազգութիւն չի ճանաչում. նա ոչ միայն ձգտում է այնտեղ, ուր աւելի շահ կայ, այլ և գործում է նման միջոցներով: Միայն առևտուրը և արդիւնագործութիւնը չէ գոհացնում շուտ հարստանալու տենչով վարակուած բուրժուազիան, այլ նա ձգտում է բօրսային խաղերով, շինծու հիմունքների վրայ դրած նոր գործերով կողոպտել միամիտ մարդկանց: Հիմնարկում են ուռածփքուած ձեռնարկութիւններ, որոշ բանկերի աջակցութեամբ ժողովրդի մէջ տարածում այդ սնամէջ ձեռնարկութիւնների ակցիաները, ապա բօրսայում զանազան «եզներ», «արջեր», «նապաստակներ» *) և այլ խժոռոզներ առաջացնում են աժիօտաժ և խաղի մէջ գցում միամիտ «ոչխարներին», դրանց բուրդը խուզում ու բաց թողնում: Օրէնքը դեռ չէ միջամտում այդ օր ցերեկով կատարուող աւազակութիւնների մէջ, և մի խումբ՝ իրար հետ ազգականական և այլ շահերով կապուած կապիտալիստներ, իրանց արբանեակներով և պնակալէզներով՝ լաւ աշխատանքներ են անում: Բայց մեր ինտելիգէնտներից շատերը

*) Բօրսային սպեկուլեանտների տեսակները որոշող տերմիններ:

այնքան բնական են համարում այդ երևոյթը, որ մեզ կ'ասեն՝ չէ որ այդ խաղերի, կազմակերպութիւնների համար ևս ժամանակ, աշխատութիւն է գործ դնուում, ուրեմն դրանց ստացած օգուտները աշխատանքի վարձատրութիւնն է... Բայց եթէ այդպէս է, ազարտ թղթախաղն էլ, որի նպատակն է դիմացինի գրպանի պարունակութիւնը տեղափոխել սեփական գրպանը— նոյնպէս ազնիւ աշխատանք է, որովհետեւ թուղթ խաղացողները ժամանակ, եռանդ և մտաւոր լարուածութիւն են բանեցնում... Սակայն ազնուութեան մասին առհասարակ դիպլոմատները և սպեկուլեանտները այլ կարծիք ունեն, քան սովորական մահկանացուները. իզուր չէր և Բիսմարկը իրան «ազնիւ մակլէր» անուանում: Մեր մակլէրները կատարեալ իրաւունք ունեն իրանց և «ազնիւ» համարել...

Լ. Ս.